УДК 81'42.801.73.811.111.

Бехта Т. О.,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ТЕКСТ І ДИСКУРС ЯК КАТЕГОРІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Авторка статті розглядає текст і дискурс як єдине синергетичне ціле у ланцюжку художньої комунікації. Комунікація через художній текст є одним із різновидів повноцінної суспільної діяльності.Вонамає всі необхідні компоненти комунікативного акту.
Ключові слова: *художня комунікація, комунікативний акт, текст, дискурс.*

Авторка статьи рассматривает текст и дискурс какцелостное синергетическое целое в цепочке художественной коммуникации. Коммуникация через художественный текст является одним из разновидов полноценной общественной деятельности. Она имеет все необходимые компоненты коммуникативного акта.
Ключевые слова: *художественная коммуникация, коммуникативный акт, текст, дискурс.*

The author of the article considers the text and discourseas a single synergetic whole in the chain of the fictional communication. Communication through the fictional text is one of the types of full value social activity. It has got all necessary components of communicative act.
Keywords: *fictional communication, communicative act, text, discourse.*

Текст як писемний документ постійно перебуває в центрі уваги дослідників. Нині він є об'єктом дослідження різних наук: філології, семіотики, філософії, психології, лінгвістики, наратології, психолінгвістики, герменевтики, соціолінгвістики, культурології і ін. А із зміною наукових парадигм, розвитком суміжних наук і появою нових областей аналізу підходи до тексту, принципи і прийоми його вивчення змінилися не тільки в різних науках, але також і в рамках однієї і тієї ж науки, лінгвістики тексту зокрема. Текст завжди перебував у полі зору філології, але довгий час залишався тільки джерелом фактичного матеріалу, що використовувався в різних типах мовного аналізу.

Відмінною рисою 70–80-х рр. XX ст. є виокремлення у лінгвістиці тексту двох напрямів, що об'єднуються загальними законами зв'язності і когерентності (цілісноформленності) тексту. Перший напрямпов'язаний з прагматикою, психолінгвістикою, риторикою, стилістикою, теорією пресуппозицій (В. Дресслер, Т.А. ван Дейк, В.Кинч, Р.А.де Богранд, Дж.Лич та ін). У цьому напрямі лінгвістики тексту, зазвичай іменованому комунікативним або комунікативно-прагматичним, текст –вербалізована фіксація комунікативного акту, продукт мовної діяльності, закінчене повідомлення, виражене у вербальній формі, що має виражений комунікативно-прагматичний характер. Тут основна мета – опис суті і організації передумов і умов людської комунікації (Х.Вайнрайх), виходячи з якої головними завданнями є вивчення тексту як основної одиниці комунікації, визначення умов правильної комунікації, аналіз мовних засобів повідомлень.

Другий напрям лінгвістики тексту (М.Ріффаттер, А.Греймас) займається виявленням глибинних смислів тексту і зближується з герменевтикою як тлумаченням тексту. Тут основна мета – створення моделі, яка дозволила б описати не тільки мовну, але й наративну компетенцію, виявити перехід з глибинних на поверхневі структури. Так зростаєзацікавленість різними структурами тексту, його організацією, об'ємом, заголовками. Фактично, цей інтерес виявляється в зіставленні лінійної і нелінійної– або горизонтальної і вертикальної (Р. Харвег, І. Петефі) – моделей граматики тексту.

Мета статті –розкрити сутнісні ознаки тексту і дискурсуяк категорій літературно-художньої комунікації.

Комунікативний (чи комунікативно-прагматичний) підхід до дослідження літературно-художнього тексту виник і розвинувся як наслідок спроб подолати неадекватність традиційного структурно-лінгвістичного методу при аналізі літературно-художнього твору. Т. ван Дейк стверджує, що теорія літератури повинна складатися з «теорії літературних текстів і теорії літературних контекстів, що складають теорію літературної комунікації» [19, с. 596]. Р. Познер розуміє під поетичною комунікацією «вербальну комунікацію, що виконує естетичну функцію» [22, с. 113]. Р. Богранд і В. Дресслер визначають текст як «комунікативну подію» [17, с. 3], це елемент системи комунікації, яка реалізується через мовні одиниці [3, с. 10]. Текст є вища комунікативна одиниця, незалежна одиниця мови [14, с. 32-42], засіб суспільної комунікації [2, с. 17], продукт мисленнєво-мовленнєвої діяльності людей, що виникає у процесі пізнання навколишнього світу та безпосередньої або опосередкованої комунікації [1, с. 3], структурно і змістовно оформлена одиниця спілкування, яка складається з невизначеної кількості граматичних структур і має певний смисл, відмінний від смислового показника цих граматичних структур [12].

Існує думка, що речення є найнижчою значимою одиницею в ієрархічній структурі мови [20, с. 8]. Проте, людина не говорить окремо придуманим реченням, вони не можуть уживатися ізольовано, а функціонують у монологічних, діалогічних та полілогічних вираженнях, що, у свою чергу, стають зрозумілими на рівні ситуаційних контекстів [3, с. 45; 7, с. 108]. Якщо комунікативне завдання виконується текстом загалом, а не окремими його елементами, то текст визнають головною одиницею комунікації [13, с. 8]. Згідно з сучасними уявленнями, слово, словосполучення не утворюють самостійного рівня комунікації, а речення є перехідною ланкою до вищого рівня – тексту, який розглядається як реальна мінімальна одиниця мовного спілкування, що несе у собі суспільно-осмислену інформацію [6; 11]. Саме через текст «відбувається переведення думки у слово» [7, с. 45], хоча зауважимо, що не існує також одностайної думки щодо змістовної визначеності на рівні тексту.

Структура літературно-художнього тексту розглядається як динамічна єдність основних елементів та субструктур та характеризується як завершена, цілісна комунікативна система [16, с. 82].Текст, реалізуючись

© Бехта Т. О., 2013

засобами мови, повинен відповідати закономірностям, які властиві системі мови, формуючи комунікативний регістр – поняття, яке з'єднує мову та текст, модель сприйняття й відображення дійсності [9, с. 11]. Тому до обґрунтування закономірностей функціонування художнього тексту як комунікативної одиниці доцільно підходити як до системного, функціонально обумовленого феномену у єдності його структурних рис, інформативності та комунікативності.

Творення художнього тексту – двосторонній інтерактивний процес. Автор прогнозує як читач сприйме ідеї книги та форму їх подання, створює у нього бажане ставлення до того, що відбувається в художньому тексті. Для належного сприйняття та інтерпретації художнього тексту читач має володіти підготовкою та здатністю, щоб адекватно реагувати на образи художнього слова [15, с. 103]. Текст, у свою чергу, передбачає наявність інформації у адресанта та адресата, що є вихідною ситуацією для комунікації [7, с. 111]. Складність взаємовідносин *об'єкта* та *суб'єкта* розуміння визначається двосторонністю тексту, на що звертав увагу М.М. Бахтін: «За кожним текстом стоїть система мови. Але одночасно кожен текст є чимось індивідуальним, єдиним і неповторним, і в цьому вся його суть. Цей полюс нерозривно пов'язаний з моментом його авторства» [4, 157]. Важливість комунікативної взаємодії *адресанта* ↔ *адресата* полягає в тому, що перший при творенні тексту повинен враховувати потенції інтерпретатора, а адресат має володіти певними, заздалегідь сформованими знаннями (inferences) [23] для адекватної інтерпретації. На успіх декодування художнього тексту впливає рівень компетенції читача, його особистісні духовні ресурси [10, с. 40]. Теоретично існує дві полярні можливості сприйняття авторської інтенції при літературно-художній комунікації – абсолютне співпадіння із задумом автора-письменника або повна відсутність сприйняття у адресата.

Для успішної мовленнєвої комунікації та можливості її інтерпретації припускаємо, що адресант дотримується таких правил, сформульованих П. Грайсом: *максими якості* (бути правдивим); *максими кількості* (надавати достатню кількість інформації); *максими релевантності* (надавати відповідну інформацію); *максими способу висловлення* (бути чітким, уникати перебільшень, неясності, бути послідовним) [цит. за 18, с. 40-41]. Якщо ці правила є обов'язковими для успішності усної комунікації, то їх порушення в літературно-художній комунікації зумовлює варіативність сприйняття авторської інтенції. Тобто сам автор програмує таку варіативність організацією літературного мовленнєвого твору [8, с. 50-51].

Комунікація через художній текст є одним із різновидів суспільної діяльності. Усний та письмовий тип комунікації не протиставляється, а доповнює та взаємно передбачає один одного [5, с. 340]. При порівнянні усної та письмової комунікації віднаходимо такі характеристики художнього тексту:

1) текст зберігається в часі, тоді як мовлення є тимчасовою подією;
2) на написання тексту не впливає реакція читача (відсутній безпосередній зворотній зв'язок);
3) текст адресується загальній аудиторії;
4) автор тексту має письмово викласти тему;
5) текст є більше організований та спланований;
6) мова тексту більш формальна (офіційна);
7) тема тексту розвивається з більшою кількістю деталей;
8) текст може включати більшу кількість складних думок [21, с. 285].

Літературна комунікація, так само як усна, має всі необхідні компоненти комунікативного акту: суб'єкт мовлення, мовленнєвий твір, що виражає його інтенцію, потенційного адресата [8, с. 48]. Читач, перебуваючи, відповідно, у своєму реальному часі та оточенні з рештою екстралінгвальних чинників, намагається не тільки сприймати текстовий матеріал, а й відчути емоційний вплив квазіреального часу та оточення, поданого у тексті. Він творить свій власний дискурс сприйняття у процесі інтерпретації художнього тексту.

Література:

1. Абрамов Б. А. Текст как закрытая система языковых знаков / Б. А. Абрамов // Лингвистика текста : материалы науч. конференции МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1974. – Ч.1. – С. 3-4.

2. Антипов Г. А. и др. Текст как явление культуры / Г. А. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1989. – 197 с.

3. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста : монография. – М. : Наука, 1982. – 192 с.

4. Бахтин Михаил Михайлович. Эстетика словесного творчества / Михаил Бахтин. – М. : Исскуство, 1979. – 423 с.

5. Гусев Станислав Сергеевич. Метафизика текста. Коммуникативная логика / С. С. Гусев. – СПб : ИЦ «Гуманитарная академия», 2008. – 352 с.

6. Дридзе Т. М. Социально-психологические аспекты порождения и интерпретации текстов в деятельности речевого общения / Т. М. Дридзе // Аспекты изучения текста. – М., 1981. – С. 129-136.

7. Жинкин Николай Иванович. Речь как проводник информации / Николай Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 154 с.

8. Змиевская Н. А. Восприятие авторской интенции / Н. А. Змиевская. // Прагматика и стилистика : сб. науч. тр. МГПИЯ им. М.Тореза. – М., 1985. – Вып. 245. – С. 45-56.

9. Золотова Галина Александровна. Коммуникативная грамматика русского язика / Г. В. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : Филологический факультет МГУ им. Ломоносова, 1998. – 528 с.

10. Колегаева Ирина Михайловна. Текст как единица научной и художественной коммуникации / Ирина Колегаева. – Одесса : Одесск. гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1991. – 121 с.

11. Колшанский Г. В. Коммуникативные основы адекватной интерпретации семантики текста / Г. В. Колшанский. // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин, 1983. – С. 15-21.

12. Колшанский Г. В. Логика и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Высшая школа, 1965. – 239 с.

13. Комиссаров В. Н. Некоторые методологические аспекты коммуникативной лингвистики / В. Н. Комиссаров. // Функционирование языковых единиц в коммуникативных актах. – М., 1986. – Вып. 272. – С. 5-12.

14. Москальская О. И. Семантика текста / О. И. Москальская. // Вопр. языкознания. – М., 1980. – № 6. – С. 32-42.

15. Речь в научно-лингвистическом и дидактическом аспекте / [под. ред. Л. В. Минаевой]. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 192 с.

16. Стриженко А. А. Художественный текст как особая форма коммуникации / А. А. Стриженко // Лингвистика текста : матер. научн. конф. МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1974. – Ч. 2. – С. 81-88.

17. Beaugrande R. de, Dresler W. Introduction to Text Linguistics. – L., & N.Y. : Longman, 1981 – XVI. – 270 p.

18. Cook G. Discourse and Literature: The Interplay of Form and Mind. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 285 p.

19. Dijk T. A. van. Advice on Theoretical Poetics. – Poetics. – Amsterdam. – 1979. – Vol. 8. – № 6. – P. 569-608.

20. Laifrink F. Semantico-syntax. – L. : Routledge, 1973. – XIV. – 274 p.

21. Olson G. M., Mack R. L. and Duffy S.A. – Cognitive Aspects of Genre // Poetics: North-Holland Publishing Company. – 1981. – № 10. – P. 283-315.

22. Posner R. Rational discourse and poetic communication: Method of ling., lit. and philos. analysis. – Berlin & N. Y. : W. de Gruyter, 1982. – 258 p.

23. Renkema J. Discourse Studies. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjumin's Publishing Company, 1993. – 224 p.